

Канонічні жанри епохи середньовіччя у ліриці Яра Славутича

У статті проаналізовані канонічні жанри, що походять з епохи середньовіччя, у творчості українського поета з Канади Яра Славутича. Це дослідження є продовженням низки публікацій про класичні жанри лірики поета і є концептуальним у вивченні жанрової своєрідності поезії української діаспори другої половини ХХ ст. Виявлено, що у творчості Яра Славутича найменше представлені жанри романсу і мадригалу (по одному віршу), найбільше – тріолет. Поет розширив традиційну тематику жанрів мадригалу та тріолета, увівши східну тематику. У жанрах романсу та кантати він звертається до теми «другої» (знайденої) батьківщини, окреслює особливості менталітету українців, протиставляючи їх представників інших народностей Канади. У жанрах ронделі та тріолету, що вимагають чіткої строфічної та ритмічної побудови, Яр Славутич дотримався усіх канонів, ствердивши їх придатність до умов української поетичної словесності та образності. Аналіз середньовічних жанрів підтвердив, що вірші Яра Славутича відзначаються звуковим багатством, свіжістю поетичної мови, різноманітністю ритміки, досконалістю форми.

Ключові слова: класичні жанри, україномовна поезія Канади, романс, мадригал, кантата, тріолет, рондель.

Постановка наукової проблеми та її значення. Жанровий діапазон творчості Яра Славутича – українського поета з Канади – дуже розмаїтий. Центральне місце у його творчому доробку займає сонет. Є тут елегії, послання, пісні, балади, ронделі, тріолети та інші жанри. І не лише європейські: поет проявив себе знавцем східної лірики. У його ліриці присутні рубаї, газелі, танка, хокку. Така жанрова диференціація служить фактом для спростування тези П. Грабовича про те, що література діаспори, зокрема поезія, переживає кризу жанрів «в сенсі їхньої впливовості, їхнього суспільного резонансу» [2, с. 38]. Уже перше наближення до такого об'ємного творчого масиву, як лірика Яра Славутича, свідчить про наявність у ній великого різноманіття проблем, тем, мотивів, форм викладу, художніх прийомів, жанрових модифікацій тощо. На сьогодні цілісного аналізу жанрової своєрідності поезій

Яра Славутича в літературознавстві немає. Це дослідження є концептуальним у вивченні жанрової своєрідності лірики української діаспори другої половини ХХ ст.

Аналіз досліджень проблеми. Творчість Яра Славутича з 90-х рр. ХХ ст. дедалі частіше привертає увагу літературознавців. Серед дослідників творчості поета П. Сорока, М. Миколаєнко, Н. Никулина, В. Просалова, Л. Куценко, К. Волинський, Я. Розумний, А. Корінь, Г. Гордасевич, Л. Селіверстова та багато інших. Окремі дослідники як в Україні, так і в діаспорі, торкаються питання жанрів поетичних творів Яра Славутича, зокрема В. Державин у статті «Поезія Яра Славутича» [3], В. Просалова у праці «Виваженим словом»: Сонети Яра Славутича» [10]. Автору статті належить низка публікацій, у яких досліджуються класичні жанри у творчості Яра Славутича, зокрема античні жанри (ода, елегія, гімн та ін.) [5], балада [6], сонет [8]. Із середньовічних жанрів об'єктом аналізу був романс «Саскечеванка» [7].

Мета і завдання статті. Метою статті є дослідження своєрідності канонічних жанрів епохи середньовіччя у ліриці Яра Славутича. Процес розробки теми передбачає розв'язання таких завдань: з'ясування специфіки середньовічних жанрів у поезії українського поета з Канади (традиції та новаторство на рівні структури вірша, версифікації); визначення тематики і характер її втілення через систему художніх засобів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Часи Середньовіччя та Відродження «подарували» світовій ліриці такі жанри, як канцона, мадригал, романс, станси та ін. Яр Славутич віддав шану таким жанрам як романс, тріолет, мадригал, кантата, рондель.

У поетичному доробку Яра Славутича до жанру романсу належить вірш «Саскечеванка». Автор сам дав йому жанрове визначення – романс. Романс (ісп. *romance*, від пізньолат. *romance* – по-романськи, тобто по-іспанськи) – «невеликий за обсягом вірш та музичний твір для сольного співу з інструментальним акомпанементом» [4, с. 599]. Романс пов'язаний з естетизацією муки, почуття, для нього характерні пісенний темпоритм,

народнопоетичні образи і мотиви кохання. Ці ознаки присутні й у вірші Яра Славутича. Герой вірша з першого погляду закохався в дівчину-саскечеванку, образ якої співвідноситься з архетипом української дівчини: вона має «тополину стать», довгу косу, карі очі. Н. Никулина вбачає у цьому образі «відблиск тієї далекої Кушугумки» з сонетного циклу «Перше кохання» [9, с. 72]. Наспівність романсу Яра Славутича створюється системою ритмічних засобів, головним з яких є поділ його на чотири катрени з перехресним римуванням.

У контексті розвитку любовної теми заковано одну з провідних тем творчості Яра Славутича – теми другої Батьківщини. На це вказують мікрообрази малини, яку збирає дівчина й дає ліричному героєві в руки, та гаю, де росте малина: «Я зустрінув тебе у блакитнім гаю. / Ти зривала у кошик малину» [11, с. 199]. «У цьому жесті – вияв позитивної відповіді дівчини на почуття хлопця, що асоціативно відчувається «прийняття» героя до нової країни, в якій він змушений жити; простежується паралель з підношенням хліба-солі дорогим гостям в Україні» [7, с. 70]. Музику до романсу написав композитор С. Яременко для однорідного жіночого хору.

Близький за темою до романсу мадригал (італ. *madrigale* – пісня рідною мовою) – «невеличкий (від 2 до 12 рядків) вірш на любовну тему» [1, с. 289]. Освідчуючись у коханні, автор мадригалу вдається до компліментів, похвал, перебільшуючи позитивні якості своєї адресатки. За висловом Буало, мадригал має дихати «ніжністю, солодкістю й любов'ю». Генетично мадригал близький до еротичних народних пісень провансальських пастухів. Як літературний жанр він побутує від епохи Відродження (Ф. Петрарка та Дж. Боккаччо). У пізнішій поезії цей жанр використовується рідко. Зустрічається мадригал і в поетичному доробку Яра Славутича. Єдиний вірш, що належить до цього жанру – «Таж Магал», входить до збірки «Мудрощі мандрів». Можна зробити припущення, що це – своєрідний літературний експеримент, випробування поетом себе в цьому жанрі. Автор визначив його жанр у тексті: «Прийми ж, ясна перлино Агри, / Від Яра скромний мадригал» [11, с.251].

Яр Славутич написав мадригал в Агрі в Індії під час подорожі поета країнами Азії в 1968 р. Ліричний герой освідчується в коханні монументальній будівлі – Таж Магалу, своєрідному символу Індії, споглядаючи який неможливо залишитися байдужим. Вірш складається з 12 рядків, поділений на три катрени. Музичності мадригалу надає своєрідна схема римування – монорима як у рубаях: а а – а:

Злітає в небо Таж Магал –	а
Як серця клич, я раю пал.	а
Немов співає під вітрами	-
З морського дна сяйний корал [11, с. 251].	а

Автор вживає анафору: кожен катрен починається однією й тією ж фразою: «Злітає в небо Таж Магал» [11, с. 251]. Завдяки цьому конденсується авторська думка, підсилюється емоційне сприйняття твору.

У творчості Яра Славутича серед віршів, які за жанровими ознаками близькі до канонічних форм італійської поезії XIV-XVIII ст., зустрічаються кантати. Загалом, кантата (італ. *cantata* – співаю) – «великий вокально-інструментальний твір для солістів, хору та оркестру; віршовано-музичний твір, що виконується переважно з урочистої нагоди» [4, с. 328]. В античній поезії кантатою називали вірш, близький до оди. У Яра Славутича яскравими зразками цього жанру є вірші «Слава Мазепі» і «Не загарбники з дальніх імперій...», що відповідають жанровим вимогам.

Кантата «Слава Мазепі» складається з трьох частин. Вірш має урочистий, величальний характер, що наближає його до оди. Поет показує гетьмана як мудрого державного діяча, борця за незалежність України в останні роки його життя. У першій частині є строфа, яка виконує функцію приспіву і визначає основну тональність оповіді:

Слава тобі, велемудрий гетьмане,
Шана й доземний уклін!
Батьківське слово твоє полум'яне
Кличе до бою – як дзвін [11, с. 163].

Яр Славутич возвеличує українського гетьмана та прославляє битву під Полтавою. Музику до кантати «Слава Мазепі» для двох сопрано і двох альтів написав М. Фоменко.

У кантаті «Не загарбники з дальніх імперій...» вшановано перших українських поселенців у Канаді. У пошуках кращого життя герої – «Єлиняк, Пилипівський, Леськів» та інші – почали працювати на землі Канади. Яр Славутич акцентує риси, характерні для українського менталітету: «Щоб лягала подільська пшениця / В плідні лона нової землі» [11, с. 187]. Асоціативно образ Канади постає як знайдена батьківщина. Урочистість тональності, прославлення українців, які освоїлися на новій землі є тими ознаками, які надають віршеві звучання, характерного для кантати.

Особливістю кантати «Не загарбники з дальніх імперій...» є спільні риси з іншими жанрами лірики, такими як ода, присвята (на що вказує епіграф: «Пам'яті перших українських поселенців») та епітафія (вірш закінчується рядками, які зазвичай виголошують при поминанні померлих: «Спочивайте в пухнастих покровах» і «Хай не стане вам плуг на заваді, / Хай лягає вам пухом земля» [11, с. 187]). Музику на слова цього вірша написав С. Яременко для мішаного хору та баритону в супроводі оркестру.

У поезії Яра Славутича зустрічається і жанр давньофранцузької лірики рондель (фр. *rondelle* – щось кругле; від лат. *rotundus* – круглий), що складається «із тринадцяти рядків, де обов'язкові римовані повтори з двох наскрізних рим. Він складається із трьох строф (перша і друга – чотиривірші, третя – п'ятивірш)» [4, с. 603]. У першій збірці Яра Славутича «Співає колос» є рондель «Люблю, як бджілка – цвіт калини...» на любовну тему. Вірш має піднесений пафос. Поет не поділяє рондель на традиційні три строфи, зберігаючи при цьому традиційну схему римування абба та повтори рядків, що вимагає жанр: 1-7-13, 2-8. Рядки, що повторюються, – «Люблю, як бджілка – цвіт калини, / Як біла хмарка – дно ріки!» [11, с. 34] – співвідносяться з народнопоетичними порівняннями, будучи одночасно цілком новаторськими.

Найбільш поширеним жанром старофранцузької поезії у ліриці Яра Славутича є тріолет (від лат. *trio* – троє) – «восьмивірш за схемою римування на дві рими: абаабаб» [4, с. 679]. Майстром у цьому жанрі називають А. Казку. Його тріолети тяжіють до песимізму. На відміну від тріолетів А. Казки, більшість віршів Яра Славутича цього жанрового утворення мають піднесений, радісний настрій. Український поет з Канади в цьому жанрі показав «гарну технічну вправність» [9, с. 71]. Він дотримується правил побудови тріолета, використовує дві рими та повторює перші два рядки в кінці вірша та ще раз перший у середині. Н. Никулина зазначає, що у деяких тріолетах Яра Славутича рядки іноді нагадують народну жартівливу пісню, її рефрени-приспіву [9, с. 71]. Наприклад, у тріолеті, що входить до тетраптиху під назвою «Жага»:

Сердито устоська стулила
І рве задумливо спориш,
«Чому нахмурилась, мовчиш,
Сердито устоська стулила?
Ну годі, годі вже. Облиш!
Невже тобі ця мить немила?»
Сердито устоська стулила
І рве задумливо спориш [11, с. 34].

У вірші відчутні національні витоки творчості Яра Славутича. Показовим у цьому аспекті є вживання поетом мікрообразу спориша – суто української рослини. Тріолет зі збірки «Маєстат» нагадує не лише жартівливу пісню, а вірш-казку для дітей. Головні герої – мешканці лісу: заєць та зозуля. Сюжет статичний, але за допомогою мовних прийомів, зокрема вживання зменшено-пестливих суфіксів -єць-, -к-, відчувається динаміка життя:

Кує зозуля десь – ку-ку!
А тут, мов скручений нагасць,
На капустяному листку
Ледь підрум'яний окраєць [11, с. 183].

Тріолети збірки «Мудрощі мандрів» тематично пов'язані зі східними мотивами. У вірші, що входить до триптиху «Іштар», простежуються алюзії до імені аккадської богині кохання Іштар. У тріолеті виражено жагу чоловіка до звабливої коханої, яка є для нього втіленням цієї богині – непоборної, палкої: «Мене поранила Іштар / Очей палючою стрілою. / Месопотамською бровою / Мене поранила Іштар» [11, с. 257]. Східну тематику, втілену в поетичній формі тріолета, продовжує вірш про одне з семи чудес світу – єгипетські піраміди. Твір має піднесений пафос. Можна сказати, що його автор тяжіє до філософської лірики, порушуючи одвічні проблеми часу та життя: «На світі все боїться часу, / Та час боїться пірамід» [11, с. 264]. Звертаючись до душі, автор закликає подумати про вічне, відірватися від земних проблем: «Лишай, душе, приземний брід, / Злітай у виш, на вічність ласу» [11, с. 264].

Перебуваючи на острові Патмос, Яр Славутич написав триптих тріолетів «Semper idem», присвячений Іоану Богослову, який свого часу бував на острові: «Зі скелі Патмосу натхненно / Волав скорботний Іоан» [11, с. 238]. Поет прокладає «місток» між минулим, що зображується в першому тріолеті, до сучасного, що описується в третьому. Функцію цього містка виконує другий вірш – образ моря навколо острова: «Метало хвилі гнівне море / На проломні береги» [11, с. 238]. Ідея триптиху – думка про циклічність життя. Усе змінюється, а незмінним на острові, і в усьому світі, залишаються море (образ води постає символом очищення) і голос Іоана Богослова. Вони сприймаються ліричним героєм як захисники, охоронці духовності мешканців острову та людства в цілому:

Громозвукий Богослове,
Волає й досі голос твій.
Не дайся кодлу темних змій,
Громозвукий Богослове [11, с. 239].

Ці слова засвідчують, що останній тріолет має спільні риси з жанром послання-звертання.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Яр Славутич органічно ввів у свою поетичну творчість класичні жанри, що походять з часів середньовіччя. Він розширив традиційну тематику жанрів мадригалу та тріолета, увівши східно-азіатську тему («Таж Магал», «Іштар»). Яр Славутич дотримався канонів старофранцузьких жанрів ронделі та тріолету, що вимагають чіткої строфічної та ритмічної побудови, ствердивши свою майстерність як поета та придатність цих жанрових форм до умов української поетичної словесності та образності. Звернення до жанрів, які зародилися в середньовічній Європі, свідчить про західноєвропейськість у творчості Яра Славутича.

Джерела та література

1. Галич О. Теорія літератури: Підручник / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв. – К.: Либідь, 2001. – 488 с.
2. Грабович Г. До історії української літератури / Г. Грабович. – К.: Критика, 2003. – 625 с.
3. Державин В. Поезія Яра Славутича / В. Державин // Творчість Яра Славутича – Едмонтон: Славута, 1978. – С. 22-27.
4. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Терешка. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 753 с.
5. Накашидзе І.С. Античні жанри лірики Яра Славутича / І. С. Накашидзе // Наукові праці: Науково-методичний журнал. - Т. 141. Вип. 128. Філологія. Літературознавство. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. - С.67-70.
6. Накашидзе І. С. Жанр балади у творчості Яра Славутича / І. С. Накашидзе // Вісник Таврійської фундації: Літературно-науковий збірник. – Вип. 7. – К.-Херсон: Просвіта, 2010. – С. 16-21.
7. Накашидзе І. С. Жанр романсу у творчості Яра Славутича / І. С. Накашидзе // Сучасна наука в мережі internet: матеріали дев'ятої Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (25-27 лютого 2013 року). – К., 2013. – С. 70-71.
8. Накашидзе І. С. Жанр сонета у творчості Яра Славутича / І. С. Накашидзе // Інноваційні технології в розвитку наукової думки сьогодення: теоретико-практичний аналіз та науково-аналітичні коментарі: Колективна монографія. – Кіровоград, КП «Поліграфія», 2015. – С. 129-160.

9. Никулина Н. Любосна поезія в творчості Яра Славутича / Н. Никулина // Січеславський збірник: До 80-річчя Яра Славутича. – Дніпропетровськ: Січ, 1998. – С. 65-75.
10. Просалова В. «Виваженим словом»: Сонети Яра Славутича / В. Просалова // Січеславський збірник: До 80-річчя Яра Славутича. – Дніпропетровськ: Січ, 1998. – С. 84-93.
11. Славутич Яр. Твори. У 5 т. / Яр Славутич. – Т. 1: Поезії (1937-1997). – Київ: Дніпро, Едмонтон: Славута, 1998. – 470 с.

Накашидзе Ирина. Канонические жанры эпохи средневековья в лирике Яра Славутича. В статье проанализированы канонические жанры, происходящие из эпохи средневековья, в творчестве украинского поэта в Канаде Яра Славутича. Это исследование является продолжением ряда публикаций о классических жанрах лирики поэта и является концептуальным в изучении жанрового своеобразия поэзии украинской диаспоры второй половины XX в. Выявлено, что в творчестве Яра Славутича меньше всего представлены жанры романса и мадригала (по одному стихотворению), больше всего – триолет. Поэт расширил традиционную тематику жанров мадригала и триолета, введя восточную тематику. В жанрах романса и кантаты он обращается к теме «второй» (найденной) родины, определяет особенности менталитета украинцев, противопоставляя им представителей других народностей Канады. В жанрах ронделя и триолета, требующих четкого строфического и ритмического построения, Яр Славутич придерживается всех канонов, утвердив, таким образом, их пригодность к условиям украинской поэтической словесности и образности. Анализ средневековых жанров подтвердил, что стихи Яра Славутича отмечаются звуковым богатством, свежестью поэтического языка, разнообразием ритмики, совершенством формы.

Ключевые слова: классические жанры, украиноязычная поэзия Канады, романс, мадригал, кантата, триолет, рондель.

Nakashydzе Iryna. The canonical medieval genres in the lyric of Yar Slavutych. In the article canonical genres originating from the Middle Ages are analysed in the creative work of Yar Slavutych – Ukrainian poet from Canada. This study is a continuation of a number of publications about classical genres of his poetry and is a conceptual in investigation of genre originality in poetry of representatives of Ukrainian diaspora of the second half the twentieth century. It was detected that in Yar Slavutych's creativity the least amount of poems is presented by genres of romance and a madrigal (by one verse), the most presented is triolet. Poet expanded the traditional themes of such genres as madrigal and triolet by entering the Eastern theme. In the genres of romance and cantatas he appeals to the subject of "second" (found) motherland, outlines

the features of the mentality of Ukrainians, contrasting them to members of other ethnic groups in Canada. In genres of roundel and triolet that require accurate rhythmic and strophic construction, Yar Slavutych adhered to all canons, confirming their suitability to the conditions of Ukrainian poetical imagery. The analysis of medieval genres confirmed that Yar Slavutych's poetry is marked with sound richness, freshness of poetic language, rhythmic variety, perfection of the shape.

Keywords: classical genres, Ukrainian-Canadian poetry, romance, madrigal, cantatas, triolet, roundel.

Стаття надійшла до редколегії

29.03.2017

Накашидзе Ірина Сергіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства та гуманітарної підготовки іноземних студентів Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту ім. акад. В. Лазаряна